

مراکز اقتصادی خوزستان در جنگ

دکتر بهادر قیم

مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

۱۳۹۷

سرشناسه :	قیم، بهادر، ۱۳۴۵-
عنوان و نام پدیدآور :	مراکز اقتصادی خوزستان در جنگ/ نویسنده بهادر قیم؛ ویراستار مریم حقانی منتظری
مشخصات نشر :	تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری :	۵۰۳ ص: مصور(رنگی)، نقشه(رنگی)، جدول، نمودار(رنگی)، ۱۲×۴ س.م.
شابک :	۹۷۸-۶۰۰-۵۴۴۳-۷۸-۳
وضعیت فهرست نویسی :	فیا
یادداشت :	کتابنامه: ص: ۴۲۶.
موضوع :	جنگ ایران و عراق، ۱۳۶۷-۱۳۵۹ - خوزستان
موضوع :	Iran-Iraq War, 1980-1988 - Khuzestan
موضوع :	جنگ ایران و عراق، ۱۳۶۷-۱۳۵۹ - جنبه‌های اقتصادی
موضوع :	Iran-Iraq War, 1980-1988 -- Economic aspects
موضوع :	نفت - ایران - خوزستان - صنعت و تجارت
موضوع :	Iran -- Khuzestan Petroleum industry and trade
موضوع :	جنگ ایران و عراق، ۱۳۶۷-۱۳۵۹ - خسارات و خرابی
موضوع :	Iran-Iraq War, 1980-1988 -- Destruction and pillage
موضوع :	خوزستان - اوضاع اقتصادی - قرن ۱۴
موضوع :	Khuzestan (Iran: Province) --Economic condition
نام‌های افزودنی :	سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس
نام‌های افزودنی :	Islamic Revolution Iranian Revolutionary Guards.Holly Defense Research and Documentation Center
رده بندی کنگره :	۱۳۹۷ / ۹ / ۱۶۱۰ DSR
رده بندی دی‌رج :	۹۵۰/۰۸۱
شماره کتابشناسی ملی :	۵۰۹۴۰۸

مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

مراکز اقتصادی خوزستان در جنگ

دکتر بهادر قیم

ناظر: احمد صلاحی

ویراستار: مریم حقانی منتظری ■ ۴۰۳ ص: پدیدآور، خاموشی

لیتوگرافی و چاپ: چاپ بلاغ ■ ناظر چاپ: ناصر شاورز

چاپ اول: ۱۳۹۷ ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۴۵،۰۰۰ تومان

ISBN: 978-600-5443-78-3

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۴۳-۷۸-۳

کلیه حقوق متعلق به مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس است.

نقل از کتاب با ذکر مأخذ مجاز و هرگونه بهره‌برداری دیگر منوط به اجازه کتبی این مرکز می‌باشد.

دفتر مرکزی انتشارات:

تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، مجتمع ناشران، طبقه اول، واحد ۴، تلفن: ۶۶۴۹۵۵۷۲ - ۶۶۴۸۱۵۳۱

فروشگاه:

۱. تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، مجتمع ناشران فخررازی، پلاک ۵۳، تلفن: ۶۶۴۸۱۵۳۲

۲. خرمشهر، جنب مسجد جامع، بازار شهید محمد جهان‌آرا، شماره ۲۷

فروشگاه اینترنتی: shop.hdrdc.ir

فهرست مطالب

۱۱.....	سخن ناشر.....
۱۵.....	مقدمه.....

فصل اول

وضعیت جغرافیایی، انسانی و اقتصادی خوزستان

۲۱.....	ویژگی های استان خوزستان
۲۱.....	الف. جغرافیای طبیعی.....
۴۳.....	ب. موقعیت ژئوپلیتیک.....
۴۴.....	ج. تقسیمات سیاسی.....

فصل دوم

نقش مراکز اقتصادی خوزستان در اقتصاد کشور قبل از جنگ تحمیلی

۶۱.....	مراکز تولید انرژی در خوزستان
۶۱.....	نفت.....
۶۵.....	گاز.....
۶۷.....	صنایع پتروشیمی در خوزستان
۷۱.....	نیروی برق آبی.....
۷۷.....	نقش بخش ترانزیت و حمل و نقل.....

فصل سوم

تأثیر جنگ تحمیلی عراق علیه ایران بر مراکز اقتصادی خوزستان

- الف. تهاجم همه‌جانبه عراق به خاک جمهوری اسلامی ایران و آغاز جنگ تحمیلی ۱۱۳
- ب. مشکلات ایجادشده در ایران بر اثر تغییر نظام سیاسی ۱۱۶
- ج. سیاست خارجی ایران و عراق ۱۱۶
- میزان و نوع خسارات واردشده بر صنعت نفت مناطق نفت‌خیز جنوب (خوزستان) ۱۳۴
- ف. از آغاز جنگ تحمیلی تا پایان سال ۱۳۶۲ ۱۳۴
- ح. خسارات واردشده بر اقتصاد نفت از سال ۱۳۶۳ تا پایان جنگ (۱۳۶۸) ۱۴۲
- ج. مجتمع پتروشیمی فارابی (ایران نیپون) ۱۶۸

فصل چهارم

نقش مراکز اقتصادی خوزستان در اقتصاد کشور در طول ۸ سال دفاع مقدس

- وضعیت اقتصاد ایران در دوران جنگ تحمیلی ۱۸۳
- سهام مراکز اقتصادی استان خوزستان در تولید ناخالص داخلی ۱۸۷
- بررسی وضعیت تولید ناخالص داخلی در دوران جنگ ۱۸۸
- ارزش افزوده بخش‌های مختلف اقتصادی استان خوزستان ۱۸۹
- سهام تولید و استخراج نفت و گاز استان بر اقتصاد کشور ۱۹۳
- تحلیل وضعیت عرضه نفت در دوران دفاع مقدس ۱۹۵
- تدبیرهای گذشته غرب در حفظ امنیت انرژی ۱۹۷
- تأثیرات اولیه جنگ بر نفت ۱۹۸
- کاهش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در نفت و تأثیر آن بر تولید نفت ایران ۲۳۰
- الف. هزینه‌های سرمایه‌ای ۲۳۱
- ب. سرمایه‌گذاری ۲۳۱
- سهام تولید محصولات پتروشیمی استان بر اقتصاد کشور ۲۳۲
- سهام تولید محصولات کشاورزی استان بر اقتصاد کشور ۲۳۲
- سهام تولید نیروی برق آبی استان بر اقتصاد کشور ۲۴۴
- سهام ترانزیت و حمل‌ونقل استان بر اقتصاد کشور ۲۴۹

فصل پنجم

نقش مراکز اقتصادی خوزستان در اقتصاد کشور در طول ۸ سال دفاع مقدس

۲۶۴	بخش کشاورزی
۲۸۱	بخش حمل و نقل
۲۸۴	بخش صنعت
۲۸۶	بخش انرژی

فصل ششم

خدمات مراکز اقتصادی خوزستان به جبهه‌ها و یگان‌های مستقر در طول ۸ سال دفاع مقدس

۲۹۶	نقش و خدمات مناطق نفت خیز خوزستان در طول ۸ سال دفاع مقدس
۳۱۷	مجموعه طرح‌های عمرانی استمرار انتقال و صدور نفت
۳۲۳	پشتیبانی مستقیم از جبهه‌ها
۳۴۱	نقش و خدمات بنادر خوزستان در دفاع مقدس
۳۴۳	نقش و خدمات بندر امام خمینی در طول ۸ سال جنگ تحمیلی
۳۵۵	نقش و خدمات سازمان آب و برق استان خوزستان در دفاع مقدس
۳۶۶	نقش و سهم جهاد سازندگی در دفاع مقدس
۴۳۴	مردم و جهاد سازندگی
۴۴۶	جهاد سازندگی و فرهنگ و تبلیغات
۴۵۲	شرکت لوله‌سازی اهواز
۴۵۶	پتروشیمی بندر امام خمینی

فصل هفتم

مقایسه نقش و جایگاه مراکز اقتصادی خوزستان در طول هشت سال دفاع مقدس با دوره کنونی

۴۶۴	وضعیت اقتصادی استان خوزستان در سال‌های اخیر
۴۷۸	رتبه اقتصادی استان خوزستان
۴۸۸	رتبه اقتصادی استان خوزستان در ایجاد ارزش افزوده در بخش خدمات

مقدمه

اواخر قرن بیستم میلادی، جهان شاهد یکی از مهم‌ترین حوادث تاریخی خود شد. این حادثه، حمله به ایران و تصرف آن توسط ارتش عراق به خاک جمهوری اسلامی ایران بود. اهمیت این حادثه در تاریخ جهان تابعی از علل و عوامل تأثیرگذار در بروز این پدیده تاریخی، تأثیرات و پیامدهای آن در سطوح مختلف است. به عبارت دیگر، وقوع چنین حادثه‌ای از یک سو به دلیل اتصال بخش زیادی از علل و عوامل این حادثه با سیاست‌های جهانی، خاصه دولت‌های قدرتمند و استعماری غرب و شرق به عنوان عوامل اثرگذار در یک سو و از سوی دیگر انعکاس تأثیرات این حادثه در فضای سه دایره محلی، منطقه‌ای و جهانی است.

در شهریور ۱۳۵۹ ش/۱۹۸۰م خاک جمهوری اسلامی ایران مورد تجاوز همسایه غربی یعنی عراق تحت حاکمیت رژیم بعثی قرار گرفت. نزدیک به ۲/۳ درصد از مناطق مورد تجاوز و اشغالی کشور مربوط به استان خوزستان بوده است. ارتش عراق از سه محور شوش - دزفول؛ سوسنگرد - اهواز؛ خرمین - آبادان، استان خوزستان را هدف عملیات تجاوزکارانه خود قرار داد. استان خوزستان به دلیل برخورداری از موقعیت استراتژیکی و اقتصادی در طول تاریخ دارای اهمیت خاصی بوده است. به همین دلیل راهبرد نظامی عراق بر تصرف این استان متمرکز شده بود. در راستای این استراتژی، مناطق مهمی از استان خوزستان به عنوان استان مرزی جنوب غرب کشور به اشغال ارتش عراق درآمد. در یک نگرش کلی می‌توان اذعان کرد که جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری

اسلامی ایران، در استان خوزستان ضمن ایجاد یک دگرگونی اجتماعی ناشی از جابه‌جایی جمعیت استان (مهاجرین)، به برخی از مراکز مهم اقتصادی استان خاصه خرمشهر و آبادان و سایر مناطق، آسیب جدی وارد آورد. با فرسایشی شدن جنگ، لازم بود که استان خوزستان به‌عنوان خط مقدم جبهه، ظرفیت‌های اقتصادی خود را برای فراهم کردن بستر لازم به‌منظور رفاه حال رزمندگانی که در خارج استان وارد می‌شوند و تأمین حداقل معیشت برای مردم استان خوزستان علی‌رغم غم و سختی‌های جنگ، به‌کار بندد. رفاه حال یک رزمنده به زیرساخت‌های موجود در استان خوزستان به‌عنوان استان مقدم در خط جبهه بستگی دارد. در میان فواید و تأثیرگذار اقتصادی و صنعتی این استان از آغاز تا پایان جنگ تحمیلی هشت ساله، دو حوزه در سطح محلی و ملی حایز اهمیت بودند. اولین حوزه «نفت و صنایع آن»^۱ بود. خوزستان به تنهایی ۸۰ درصد میزان نفت کشور را در خود جای داده است. با عنایت به تکیه اقتصاد کشور در آن دوران به نفت و درآمدهای نفتی، البته امروزه نیز این وابستگی ادامه دارد) می‌توان اذعان کرد که خوزستان در آن شرایط اساس نبض اقتصاد کشور را در دست داشته است. آمار نشان می‌دهد که در سال‌های آغازین جنگ خاصه سال‌های ۱۳۵۹ و ۱۳۶۰ درآمد کشور از نفت معادل ۶۰٪ درصد از کل بودجه کشوری بوده است. همچنین قرائین نشان می‌دهد که در طول دوران هشت ساله جنگ کشورهای شرقی و غربی و برخی از سران کشورهای عربی تلاش‌های مضاعفی برای کاهش صادرات نفت ایران و کاهش قیمت نفت در پیش گرفتند. این سیاست تقریباً در اواخر سال‌های جنگ آثار خود را نشان داد. این تأثیرات خصوصاً در کاهش شدید قیمت نفت ظاهر گردید به‌گونه‌ای که دولت برای

۱. نگارنده بخشی از اطلاعات مربوط به نفت در دفاع مقدس به همراه بخشی از مصاحبه‌ها را از طرح پژوهشی «مناطق نفت خیز جنوب و دفاع مقدس» که توسط مرکز جهاد دانشگاهی به سفارش مناطق نفت‌خیز جنوب نگاشته شده است، استحصال نمود. این اقدام را می‌توان یکی دیگر از فعالیت‌های قابل ستایش مناطق نفت‌خیز جنوب ارزیابی کرد.

خروج از اتکا به نفت به سوی تکیه بر مالیات پیش رفت. در سال ۱۳۶۵، ۶۰ درصد درآمد دولت از مالیات و ۲۵ درصد از نفت و بقیه از سایر موارد بوده است.

دومین نقش مراکز اقتصادی خوزستان را می‌توان در بخش بنادر و فعالیت‌های بندری مشاهده کرد. فعالیت‌های بازرگانی بنادر خوزستان، خصوصاً دو بندر مهم و استراتژیکی حوزه جغرافیایی خورموسی یعنی «بندر امام خمینی (ره)» و «بندر ماهشهر» در آن شرایط حساس جنگی دارای اهمیت استانی و کشوری بودند، زیرا تقریباً تا وقت فعالیت‌های بنادر آبادان و خرمشهر بر اثر جنگ تحمیلی، بندر امام خمینی (ره) مرکز ثقل این فعالیت‌ها تبدیل شد. فعالیت‌های بندر امام خمینی به امر تجارت داخلی و خارجی محدود نمی‌شده است، بلکه در حوزه نظامی نیز سهم تأثیرگذاری در کارنامه درخشان خود به ثبت رسانده است. به همین دلیل ارتش عراق همواره سعی می‌کرد از طریق عملیات نظامی موشکی - حمله به کشتی‌ها و بنادر - و بمباران مراکز فعالیت‌های این بندر را متوقف سازد اما هیچ‌گاه در طول هشت سال جنگ تحمیلی نتوانست به این هدف خود نایل آید.

سایر مراکز و سازمان‌های اقتصادی استان خوزستان در طول هشت سال جنگ تحمیلی همچنان با روحیه‌ای وصف‌ناپذیر از سوی کارکنان روحیه‌بخش تمامی عناصر اقتصادی استان به فعالیت‌های خود ادامه دادند. خلق صحنه‌های ایثارگرانه نیروهای فعال کارگری و کارمندی در بخش‌های مختلف صنعتی استان را شاید نتوان با قلم به وصف کشید و تنها برای افرادی که آن دوران را درک کرده باشند، قابل تصور باشد. فعال نگاه داشتن و توسعه فعالیت‌های خطوط ارتباطی زمینی (راه شوسه - آهن)، هوایی و دریایی به منظور جابه‌جایی نیرو و مهمات، همچنین فعال نگاه داشتن فعالیت‌های مربوط به آب و برق شبکه‌ای جهت رفع نیازهای جبهه و جنگ، ادامه کار مراکز تولیدی و صنعتی مهم نظیر لوله‌سازی و فولاد که

تولیدات آنها می‌تواند به‌عنوان ابزار کمک کار در فعالیت‌های جبهه و جنگ مؤثر واقع گردد، و نیز استمرار فعالیت‌های کشاورزی توسط کشاورزان زحمتکش خوزستانی در آن شرایط حساس جنگی در تولید انواع محصولات کشاورزی و غیره مجموعاً یک چرخه از فعالیت مهم و تأثیرگذار اقتصادی را تشکیل می‌دهند که می‌توان از آن با عنوان نقش مراکز اقتصادی خوزستان در دفاع مقدس یاد کرد.

نگارنده اعتراف دارد که معرفی تمامی زوایای فعالیت‌های اقتصادی استان خوزستان در این مختصر مقدور نمی‌باشد اما به قول معروف «آب دریا را اگر نتوان کشید / م به در تشنگی باید چشید» سعی شده تا بخشی از نقش این استان زرخیز و سرسبز حال محروم را در طول هشت سال دفاع مقدس به تصویر بکشاند.

شاید گفتار حضرت امام خمینی (ره) آئینه تمام‌عیار نقش خوزستان در دفاع مقدس باشد که فرمودند: «خوزستان دین خود را به اسلام ادا کرد».

امیدواریم که نویسندگان و پژوهشگران عزیز در آینده فعالیت‌های پژوهشی خود را بر نقش‌آفرینی و تأثیرگذاری اقتصادی استان در ادوار مختلف تاریخی متمرکز سازند.

در خاتمه بر خود لازم می‌دانم از مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس که این بستر را برای خلق چنین اثری مهیا کرده است تشکر نموده و مراتب سپاس و قدردانی خود را بنابر جناب آقای دکتر حسین اردستانی فقید و سایر مسئولان و مدیران بخش‌های مختلف این مرکز نمایم. «و ما التوفیق الا من عندالله»